

Stefan S. Janković¹
University of Belgrade, Faculty of Philosophy,
Institute for Sociological Research
Belgrade (Serbia)

316.334.3:[616.98:578.834(100)“2020“

Review scientific paper

Submitted 22/07/2020

Accepted 31/08/2020

doi: [10.5937/socpreg54-27630](https://doi.org/10.5937/socpreg54-27630)

SOCIAL AFTER PANDEMIC DISTORTION: TOWARDS THINKING IN PLANETARY TERMS

Abstract: Along with climate change, the COVID-19 pandemic represents a specific planetary event, with surprising effects that require a rethinking of the social. The paper starts from the thesis that the pandemic essentially undermines modernity and the institutions of sovereignty, geopolitics and political economy due to their essential separation from non-human things. In the second part of the paper four propositions for a better understanding of planetary events are offered, including removing the difference of parts/wholes, non-relational thinking, rejecting the difference between global and local, and understanding collectives as constantly made in a continuum of humans and non-humans. Finally, the importance of speculation as the basis of planetary thinking is considered. There is a need to revise scientific practice and enhance its sensitivity to recognizing heterogeneous attachments of humans and non-humans in planetary settings.

Keywords: pandemic, planetary thinking, speculation

Drastic changes in everyday life caused by the outbreak of the COVID-19 pandemic in a strange way have showed probably the first among events with truly planetary pedigree. Since it was freed from its ecology in the south of China, this tiny object that reaches only between 60 and 140 nanometers in diameter,² managed to create serious tumble and leave many wonder-struck in front of its rapid spread across the planet. Lockdowns, quarantine and other epidemiological measures introduced around the world in order to prevent the virus transmission have been pushed by peculiar “isolationist” ethic created with an aim of saving both human lives and health systems. Virus, still, has succeeded with great ease to suffocate the hectic and chaotic intensity of contemporary life and bring indeed incredible scenes of deserted cities. With numerous transaction chains being cut-off and leaving the everyday without much of habitual comfort, Western world has faced an unprecedented situation that caused nervousness especially among neo-conservative politicians who hastily refused to treat the virus condescendingly while hurrying to restore the regular economic flows as soon as possible (Sheilds et al., 2020).

¹ stefan.jankovic@f.bg.ac.rs

² <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK554776/>, accessed on June 11th, 2020.

On the other hand, countless dissonant tones regarding the coronavirus “management” hinted serious cracks concerning the political guidance in this strange occasion. Genuine infocide and a flood of different interpretations, accompanied by indeed shocking depictions of people from hospitals struggling to catch their breath, combined with conspiracy theses about the origin of the virus. Moreover, these delicate moments represented for some the sudden collapse of some of the glorious institutions of Western civilization (see: Maffesoli, 2020). All this, however, indicates a much deeper confusion and anxiety created with pandemic distortion and its uncanny planetary scale. Namely, how did one micrological entity manage to break away from human control, take over the regular course of events and become a strange *hyper-globalizer* – which causes similar effects all over the planet?

While the many socio-economic pitfalls created by the COVID-19 pandemic are yet to come to light, along with all the destructive implications, the potentially reformative germ for understanding the complicated ecological continuum in which humans are involved in planetary settings is already emerging. The shocking astonishment, mystery, and so much anxiety that COVID-19 brought to the planet, stems in large part from the macroconceptual division grounded in the foundations of the Western world, that left aside nonhuman entities, most often crammed into a robust concept of nature (Horrihan, 1988; Descola, 2013a; 2013b). Entire conceptual cascade that first has kept culture, but nonetheless economics and politics, at a “safe” distance from matter as ahistorical pile of things, also has cultivated a specific mode of being. Unlike nowadays rare tribes who fully acknowledge an animated features outside the human world (Skafish, 2016), anxiety of the Westerners have been almost completely set around the famous questions of “subjectivity”, distribution of political rights and the race to improve living standards in a kind of ecological vacuum. In a somewhat bizarre way, COVID-19 brought “awakening” of this strange world at times when rather dark prospects of climate future are becoming, year after year, more visible in infamous breaks of temperature records and numerous meteorological destruction. Accidental or not, together with the “discovery” of the so-called deep history related to the Anthropocene as geological epoch within which anthropogenic sources of climate change are clearly presented (Delanty, Mota, 2017), a warning have been issued: humans are not the sole proprietors nor they are ultimate planetary engineers. Although the pandemic has no anthropogenic roots as in the latter case, it potentially heralds future encounters with entities that are difficult to spot, yet cumbersome, scattered, and difficult to localize insofar as they do not easily obey to sovereignty that people claim over matter or fall under the principles of political economy, as usable resources.

Central line of argumentation in this paper lies exactly here. At the very beginning, in several theses, we will point out the exhaustion of the sovereignist platform and the presumed logic of the distribution of deontological and legal obligations, which is severely being eroded by this pandemic. Namely, effectiveness in resisting the fundamental premises of Western political philosophy on the sovereign supremacy over matter brings in question the doctrine on its passivity and ahistoricity and directs attention towards hybrid encounter. Through a comparative confrontation with the recent breakthroughs in literature on climate change, we will further point out that geopolitics has also remained blind to the geophysical world, although a human expansion has reached significant

spatial limits at present, indirectly triggering many meteorological, climatic and thus pandemic excesses. At the end of this section, we will briefly point out the necessity of moving from the doctrines of political economy to a more integrated political ecology that would bring a shift in the mercantile attitude towards non-human entities. Putting under scrutiny the doctrinal dominance of political economy, which has recently been found in the so-called *post-developmental approaches*, the idea is to underline the necessity of an effective relationship that would be closer to the issues of planetary habitability and robust coexistence.

With the cumbersome grip of global warming and potentially inconceivable indications of geophysical and biochemical mutations that lead to hitherto unexplored ground, a multitude of mysteries that are nonetheless social arise along with the increasing need to innovate theoretical apparatus. The task in the second section is to outline several propositions that aim to strengthen this planetary sensibility by directing the social to a continuum with ecological and other non-human beings in general. These propositions can fit into four points. First of all, 1) it is necessary to avoid the inconvenient dualism of the whole and parts, especially in order to properly recognize the robust, planetary agency and concatenated actions of numerous entities, whether they are corporations or tropical forests. If this concatenation suggests that 2) the world needs to be understood as the fruit of relations – therefore, different types of being dependent on a set of other entities, whether human or non-human, it is also important to think in non-relational terms, that is, to assume silent existence of diverse entities beyond the reach of human cognition. As a result, 3) it becomes difficult to squeeze the planetary imagination within spatial levels, to think exclusively globally or locally, since the relentless ability to spread and reach, sudden “intrusions” and the effects of actions from other meridians are constantly present. Finally, 4) the contours of the collective must be sought in a constant and chaotic process of making and fitting human and non-human elements, which certainly includes numerous disputes and dissonant tones, making the agency to be better perceived.

At the very end, this paper has a normative idea, close to the one that Abbott recently recognized (Abbott, 2018) in a combination of canonical and legalistic approaches, where the theoretical platform is built as an evaluative model. In times when the so-called *post-truth* way of thinking is becoming increasingly popular and exposes the scientific venture to a considerable skepticism (Larregue, 2018), it is important to redefine objectivity, and without arrogance, to analyze various aspects of making the world. Avoiding of perennial dilemmas that occasionally emerge in sociology – such as the recent debate regarding the relationship between empirical and theoretical primacy (cf. Ermakoff, 2017; Besbris, Khan, 2017), is not a sole impetus behind this shift, as the ultimate aim is to also penetrate into more delicate ontological questions. In this sense, at the very end of this paper, we will consider speculation as a potential epistemological platform. Apart from critique and other anthropomorphic models, it reinforces the skeptical and experimental moment, without avoiding “classical” requirements such as precision and the like. In a way, this encourages an inventive sense of objectivity that this pandemic encounter further enhances: the effectiveness of knowledge lies in actively perceiving a multitude of intertwined milieus where scientific practice itself becomes sensitive towards various loops and entanglements in which the social life is situated.

A collapse of modernity: sovereignty, geopolitics and political economy meeting the pandemic enigma

Similar to the increase in CO₂ emissions which puts on display the erosion of sovereign jurisdiction over matter, the pandemic outbreak with largely unexplored micrological agent also presents a shocking and somewhat enigmatic planetary event, but only if thought within modernist frame. Deontological, economic and even legal matrices built in the system of sovereignty of political rights and identities have, by coinciding with the relentless anthropocentrism of political economy, led to a schematization of people and things according to the division of labor, responsibility and usefulness. “Secondary” beings of material world have left homeless in this constellation: their multiplicity was at best seen as a heap of diverse phenomena and related to general quality through the notion of nature which has been left to autopoietic regulation (Williams, 1980). Accident with the pandemic, but even more so with the dramatic scenario of global warming (cf. Danowski, Vivieros de Castro, 2016) is that it causes existential horror precisely because of the poorly adapted framework and poorly suited political infrastructure given by the categorical coordinates of collective life, such as the market or sovereignty and their supposedly superior relationship to matter, deprived of historicity and agent capacity. Yet, the pandemic, has brought to light that the erosion of never-fully-rounded sovereignist platform, along with extractive geopolitics and the great economic promise of “development”.

Erosion of sovereignty that started with the globalizing expansion of corporate business, the deployment of cultural forms and simply, the strengthening of the spatial-temporal reach of events introduced from other meridians has never fully dismantled the territorially-bordered legal competencies of the Westphalian system. With the pandemic, however, the metageographic problems of the distribution of production and exchange relations and the dilemmas associated with them, which have been embedded since the 19th century in the famous left/right distinction regarding distribution and political authorization (cf. Mann, 1993), become indeed marginal when the question of how to coordinate materiality beyond sovereignty comes to the fore. This issue is becoming more urgent due to global warming and the pandemic is just continuing this puzzle. As Mann and Wainwright (2018) try to set it up, the lack of a super-sovereign – different from the classic Leviathan that served as a refuge from alleged natural “atrocities” – is becoming increasingly striking for a simple reason: mobile and historical materiality. Although the draconian measures established to prevent viruses and the legislative actions aimed at maintaining public health adopted in each state closely follow the sovereignist key (Stott et al., 2020), they are more the outcome of a hybrid conglomeration within which legal apparatus and people as political “operators” are placed. In short, the political not only does not stop with humans, but is based on a progressive confederation with “foreign” materialities that certainly have an intricate territoriality made up of intertwined human and non-human spaces (Bennet, 2010).

Confusion created with the pandemic is therefore found in the constitution of politics with the modernist invention of civil society as an autonomous controller of the sovereign where the moral qualities of “public” governance are placed at the center. Congestion created by the sovereignist division of duties, however, becomes apparent, as the anger in many countries was directed at bearers of sovereign authority due to poor control of the

new virus, although its active properties have proven to be far more resilient and capable of creating its own territory. In that sense, a sovereingist narrow-mindedness does not even fall under famous criticism concerning the so-called territorial trap (Agnew, 1995; Brenner et al., 2002), since similarly to Weber's formula which is the subject of criticism (Weber, 1978), it retains the anthropocentric premise. Such a neo-Kantian model where the state would be ontologically founded as a semiotically understandable consent of those who agree to the use of coercion by the sovereign does not recognize anything even close to a situation in which materiality has a surprising plasticity. Again, evidence arrived primarily from geography suggest that coordination involving a heterogeneous landscape of agents is often irreducible to socio-legal notions of dominance over matter (Swingedeouw, 2005; Whatmore, 2002). These hybrid collisions spring precisely in the spatial flows that are hardly subject to the territorial imagination that humans would easily symbolically process. Similar to the bizarre claims of the Brazilian authorities based on the socio-legal picture of territorial ownership during the 2019 Amazon rainforest fires that the rainforest itself produces air that is therefore "Brazilian",³ similar cases of setting a horizon of human practices, biophysical structures, technology, socio-economic structures and political institutions occurs in water management (cf. Boelens et al., 2016; Sarmiento et al., 2019), difficulties in categorizing meteorological destruction (Osaka, Bellamy, 2020) or the complexity of coastal land use during climate change (O'Donnell, 2020).

Cases like these open not only the problem of heterogeneous ontological determination of space and the riddle of overflowing territorialities (cf. Amin, 1997; 2002; Elden, 2005), but also hint at the problem of linking geopolitics with geophysical foundation (Elden, 2017). The strange cohabitation of the sovereingist platform with a rather controversial policy of intervention and other resilient forms of control such as trade agreements and the extremely cunning representation of "civilization" and "development" as universal (Wallerstein, 2006) were the connective tissue of the geopolitical mosaic we know today. Eurocentric reading of entire landscapes as a calculable resource base – quite foreign to the ones who were colonised (cf. Barker, Pickerill, 2019), led to famous land grab which established humane control over most of the planet at the beginning of the 20th century (Tilly, 1990). Key problem here lies in way more delicate and incredibly relentless equation of geopolitics as an embodiment of *realpolitik*. Even when it is not interpreted in a brutally naturalistic framework as an almost immanent geographical ability to expand (Atkinskon, Dodds, 2003) and softened by "factors" such as human decisions and geopolitical agendas of powerful countries (for a useful overview of the US post-war plan, see: Lane, 2019), scenarios such as defensive protection of "national resources" do not fall outside this logic.

Assumed unity of mind and geography where geopolitical divisions and fractures are accompanied by ideological rivalries seem as persuasive model of planetary distribution seen as a distorted chessboard on which political actions are written only when seen in ecological vacuum. Yet, when one, like Karl Schmitt, assesses from the perspective of deep penetration into once independent ecological chains, geopolitics becomes even more "realistic" and seen as an expansive engine but also as a machine for "deep excavation".

³ <https://www.ft.com/content/187c554a-e820-11e9-a240-3b065ef5fc55>, accessed on July 12th, 2020.

Historically unique event of the expansion of the normative order across the planet, which Schmitt analyzes in his study *Nomos of The Earth* (Schmitt, (1956), 2006), identifies the successive utilization of land, followed by the great 16th century discovery of seas, and then the transfer to air appropriation. “Today,” says Schmitt, “many believe that the whole world, our planet, is just a field on which an airport, a raw material warehouse or a mothership will be built. Sure, it’s fantastic. But it demonstrates the power of how to raise the question of the new nomos of the earth” (ibid: 354). Nomological direction that Schmitt identifies is therefore based not only on shifting from traditional land occupation, but also on recognizing the ultimate question that geopolitical metaphysics has somewhat nihilistically eliminated: *what happens when spatial limits are reached?*

Moreover, what happens after the encounter with beings, safely kept aside and out of human experiential reach, who possibly mutate into a planetary “monster” that is hard to locate, such as oil spills or possible melting of ice caps? Only recently, with the recognition of people as a geophysical force, it has become clearer that this geopolitical trajectory based on “ecological imperialism” (Lock, Palsson, 2016, 59) has led to a tense state which, Latour (2017b) notes, has led to a far more intense formula “drill, baby, drill”. The intensification of ecological breakthroughs and some marginal cases where it is difficult to establish a spatial order as in the Arctic (Bruun, Medby, 2014), again, suggest that difficulties regarding the “manageability” of matter and its potentially mutating characteristics would bring cumbersome global distortions. COVID-19 exactly does the later. Even if it does not emerge from deep, ecological “excavation”, it inhabited a geopolitical arena through an odd trial regarding the distribution of responsibility for the pandemic,⁴ announcing the further encounters with man-made geophysical changes and rather confusing scenario with the “awakening” of entities that cannot be utilized – in stark contrast to what the political economy ascribes.

As an amalgam of practices, learnings, institutions and principles, political economy always presented more than a “vocabulary” for translating of materiality into value, as it also served as fundamental ontology of modernity. Similar to pacifying function of sovereignty, the great “promise” of economics, is drawn from the almost eschatological teaching on the improvement of living conditions which, as some authors note (Crownshaw et al., 2018), is present in ideologically contradictory theories – from *laissez-faire* models all the way to command economies. Depth and resonance of such matrix brings even supposedly rival positions not to leave its foundations. This is also the case with classical Marxism, ennobled with some environmental concern and the moral question to which resources belong (e.g. Smith, (1982) 2009). Moreover, Timothy Morton (2013) observes that the developmental mantra is an integral part of Marxism and that it simultaneously leads to the understanding of a bunch of non-human beings only an expression of human, metabolic pathways. “Nature”, he states, “are not really real trees or arctic foxes, but trees and foxes that are metabolized by human economic relations” (ibid: 26). Planetary spread of efficiency, division of labor and skillful value creation took place in an ecological vacuum, with extremely normative tones setting production, consumption and growth as the ultimate embodiment of Being and even the key to describing and standardizing human actions through concepts such as “choice”

⁴ <https://www.bbc.com/news/world-52008453>, accessed on July 12th, 2020.

or “interest”. It is exactly why the understanding of pandemic shock as an extremely destructive and the basis of the impending economic crisis: it collided with the doctrine of growth, which already becomes troublesome and in need for a serious revision (Reichel, Perry, 2018).

With numerous eco-toxic hazards (see: Morris, 2019), this subtle normalization of growth especially before the enigmatic future after the pandemic becomes questionable if it is kept out from genuine ecologization. Some of the emerging post-development currents offer a different view of economics outside the extractive model based on the abstract character of industrialization (Kidner, 2012), a radical critique of the modernist deevaluation of nature reduced to food, energy, raw materials and human life (Moore, 2016). but through the utopianism of potential disillusionment with growth (Kallis, March, 2015) with inspiration taken from divergent, postcolonial sources that indicate unencumbered development issues (Asher, Wainwright, 2018). To that extent, the alleged pandemic shock is reminiscent of how privileging public health issues and stopping the expansive spread of the virus comes into incoherent cohabitation with the principles of modern business and, in general, articulated space-time distributions between work, matter and value. This same collapse, however, is an indication of the urgency of perceiving transactional chains, with respect to agency in the *plural* – as are numerous examples of agricultural practices in which the effectiveness of direct tools and relations with other beings comes before efficiency (cf. van der Ploegh, 2009), relying on the immediate, situated importance of relationships with non-human entities (Stengers, 2017) which overall leads to a different collective sensibility that collectives cultivate in their own evaluative regimes.

Same sensibility pushes towards political ecology and specific paradigmatic shift for which a pandemic, and first of all climate shock, is a good reason. A whole series of conceptual, and first of all ontological indications hidden behind the notions of Gaia and Anthropocene, hints at fragile planetary attachments that bring much more delicate task: how to achieve arbitration around material things in the absence of a clearly distinguished sovereign (Mann, Wainwright, 2018) and how to direct the political towards materiality that would, against elitist blindness to climate issues, be sensitive to terrestrial (Latour, 2018)? Yet the key question of the emerging planetary situation with the hyperglobalizing reach of materiality, especially in terms of endless climate distortions, is how to make the planet itself habitable (Chakrabarty, 2019)? Here, the narrative of sustainability has little or no significance. Precisely due to the fact that it remains in the image of an external nature that can somehow be reset to “factory settings” with the same mercantile relationship and eventually restore the “balance” (Lenton, Latour, 2018), there is a renewed depoliticization and a resolution from the deep, geological history of humans that is irreversible (Chakrabarty, 2009). After all, it remains within Kantian, entirely atomistic framework of personal responsibility (Szerszynski, 2005), leading to tiresome circle of accusation on who did or did not use the paper bag, planted a tree or wore a mask, instead of directing attention towards complicit human interdependence. As the COVID-19 virus is nothing “external” to the world, nor is the pandemic a rare excess, but the result of intertwining of ecologies and life forms, the awakening of political ecology therefore primarily has a deeper, epistemological motive: how to engage with planetary thinking.

Reconnect the world: four propositions for planetary thinking

A really urgent need to find a new epistemological direction due to the allegedly unexpected encounter with materiality, for obvious reasons, is happening as a sharp ontological upheaval. A quote from the book with somewhat apocalyptic title *The Ends of the World* written by two spouses – Brazilian philosophers and anthropologists Deborah Danowski and Eduardo Viveiros de Castro, perfectly describes the irony that underlies the cognitive paralysis resulting from the epochal separation of the two regimes.

„This sudden collision of Humans with the Earth, the terrifying (or terrafying) communication of the geopolitical and the geophysical, contributes decisively to the crumbling of the foundational distinction of the modern episteme – the one between the cosmological and anthropological orders, separated “since forever“ (namely, at least since the seventeenth century) by a double discontinuity, in essence and in scale. The evolution of the species on one side, the history of capitalism on the other (in the long run, we are all dead); everything is thermodynamics at bottom, but the dynamic of the stock market is the matter that really matters; quantum events fluctuate at the heart of reality, but it is the uncertainties of parliamentary politics that really mobilize our hearts and minds... In other (and fewer) words, it is the split between Nature and Culture that we are talking about” (Danowski, Viveiros de Castro, 2016: 14).

Anthropology has seriously stepped into this cognitive reform, trying not only to understand the co-determination of human existence through complicated connections with non-human entities that is difficult to fit into the seemingly provincial protocols of “culture” or “society” and bizarre learning according to which the world, at the best hand, is a matter of symbols, representations, and significations that people project onto a passive non-human world (see Charbonnier et al., 2016). In this task, sociology is somewhat lagging behind. Although bypassing some of the stubborn differences, such as the ontological priority of structure or action, has produced academic heroism, the planetary situation makes it increasingly difficult to build descriptive tools only through human intentionality – pushed and shaped with some societal engine. As the social life appears in such a complicate continuum with fabric woven from the biotic, abiotic and technological processes (Szerszynski, 2016) and where the human existence is attached to numerous other entities and put into a constant circulation and enagement of political institutions, socio-cultural apparatus, material settings, socio-technical devices (cf. Amin, Thrift, 2016) it appears to have more web-like shape (Ingold, 2011). It is even more cumbersome to devise a proper model, when one in mind has a planetary scope and such an ease of reach in a globalized world. Still, some points drawn from recent speculative developments in philosophy (Bryant et al., 2011), heavily driven by an enhanced version of realism, call for more situated approach that would first 1) abandon the division of whole and parts, 2) think non-relationally, in addition to relational thinking, 3) forget about the spatial levels and 4) think of collectives in terms of constant making.

First, the division between the parts and the whole is a well known of numerous puzzles, even though it goes against experience. Political economy, the anthropology of sovereignty and even many fundamental divisions among sociological models stand in one of two scenarios: the one in which individuals, like “industrious wasps”, jointly

and unintentionally create a higher order or an image where the “larger” order that is somewhat organically coordinated between parts and functions as a whole (Latour, 2017a). Speculative philosophy, however, turns out to be a solution that emphasizes the chained interdependence between entities, robust character and consequently, endless geography, where it is difficult to separate people from non-people like socio-technical devices or beings of “nature”. Through concepts such as hyperobjects (Morton, 2013) or machines (Bryant, 2014), they want to underline the often endless and chaotic conglomeration of different objects, whose shape of which depends on the situation, approach or simply what stands out for agent performance and for which it would be utterly obscure to think of them in atomistic terms, as much as to imagine a more complex harmony. Entire geopolitical and bureaucratic conglomerates, alike the corporations, are the result of historically evolving entanglement which has set a bundle of complicated human-non-human relations, tightly wrapping them into a heterogenous, yet entirely conflated landscape. Their connection is neither compact nor complete, since each of the elements might switch agential properties from mediative connectors into fully-blown operators. As a result, as Graham Harman (2016) recalls, first it is important to avoid *undermining*: no matter how tiny some objects are – and COVID-19 certainly is, they are no less important due to their micrological size and their agent performance can suddenly change regular flows as soon as they are inserted into different conglomerates – such as trade, city life and tourism. It also seems important to bypass *overmining*. Diverse elements composing the “whole” does not make it superior to the “parts” or more complex. Often, the whole is nothing more than terms or names, nominally united, and one should always be careful where and how the denominator of the whole appears: just as a city as a term has a completely different experiential property in legal documents where it is organized through related elements, so and it has, say, a different meaning in tourist brochures (ibid., Harman, 2011).

Within such amalgamations of relations and interconnected actions, there are also scenarios created with the existence of objects beyond the reach of human perception. In a few spots in his *Civilizing Process*, Elias (2000) remarks very well how new standards of collective life shaped by court affinities have removed objects from view, such as bodily excretions, or delegated their manipulation to others, as in meat processing. However, that did not mean their disappearance, but only their removal from the perceptual horizon. Similarly, speculative philosophers just want to understand how complicated networks, which are not reduced exclusively to semantic or discursive ones, especially in the case of climate change, are shaped by the autonomous action of objects (Morton, 2016). Here comes probably a key breakthrough of speculative philosophy that can be taken as a second proposition. Unlike the classical relational repertoire, which at least in sociology refers to a set of features from which the structure of relationships is derived or to the relations that individuals establish through different types of exchanges (see: Depleteau, 2018), the extended version of relationality implies not only that human actions are coordinated with the help of structural and cultural repertoires. First of all, they are also shaped by things, but they are also always juxtaposed with non-relational existence: a huge set of objects beyond the reach of human perception that actually make up a huge share of reality. These *dark objects* as Harman (2016) calls them, perform robust, mutual interactions beyond human knowledge. Occasionally, their agential properties enter the horizon of human

perception and sometimes become key bearers of actions that simply chain people into a very uncomfortable coexistence, as is the case with, say, meteorological destruction or, even more obviously, as with the COVID-19 pandemic.

Objectivity therefore implies that space-time is the multiphase product of multilateral movements and that the local manifestations appearing in the human experience are only part of a larger concatenation. This leads to an extremely horizontal model of space, completely different from the ontology of levels, which makes up the third proposition. For a long time, the image of “nested” scope and reach of phenomena – decomposed through macro, mezzo and micro scales, each with its own territoriality, alleged set of phenomena and segments of reality that can also be methodologically isolated, has obsessed the social sciences, although it is contrary to experience and poor tool to understand how contractions of space take place (Marston et al., 2005; MacLeod, 2014). Instead of seeing space as a mere backdrop for societal processes, retrieving its importance encompasses attention active work, practices, materials and trajectories that are used in various cultural topographies (Sheilds, 2013) that help complex formations to be held together, in spite of apparent lack of visible links. As Allen illustrates (Allen, 2016), the range of relations and properties derived from other meridians, as found in the geography of global institutions and their local presence, are the result of assembling through distinctive links. Thus, the disputed World Health Organization is more like a neural cluster that gathers various practices and knowledge gained in other locations, materially related and mediated, gatherings and interpretive discussions that lead to the formulation of certain recommendations and policies, etc. After all, the non-local character of space, especially when the planet is thought through figure of Gaia, that is, a loosely bounded bio-film in which geochemical processes take place (Latour, 2017b; Arenes, Latour, Gaillardet, 2018), indeed suggests that even growth the price of wheat that are part of our diet and that we get only a few tens of kilometers from the place of residence is in an awkward relationship with the global warming caused in part by the rapid industrialization of the so-called Third World countries.

Fundamental question then becomes what actually constitutes collective life and where the social “substance” can be located. Given the uneasiness and uncertainty of planetary coexistence, which shows how even micrological “subjects” like COVID-19-like can easily disrupt normal everyday life due to equally relational and non-relational localization, collectives can no longer be thought of solely as based on, say, political order or the division of labor. As we will see in the next section, the fragile, chaotic and completely speculative framing of the collective takes place through moral, semiotic and material frameworks, which inevitably involves defining their composition, history and politics. Simply put, the task thus becomes to consider the various *distributive regimes*: the ways in which beings are deployed and transactions are performed, through continuous material attachment. Although abstract, the latter definition refers to the processes we directly encounter and very subtle differentiations concerning nutrition, appearance, basic life flows, but also public political matters, economic distribution and the like. With the collectives, however, there is nothing prepared in advance, no matter how much the perseverance of the institutions acted almost by inertia. Ecologically located and subject to various forms of moral evaluations that are extremely decentralized, collectives are subject to constant redrawing of boundaries and form. This shift requires that the direction of knowledge be reformulated equally.

Employing the speculation: from critique to planetary plurality

With this non-relational, entangled planetary coexistence and numerous agencies operating (Thrift, 2015), a “syntax” of scientific endeavor also has to be more susceptible to these mutating realities and different ways in which they are composed, interpreted and presented. It is thus necessary to move from triumphalism of rational sorting of the world that certainly lost its breath: while its marvelous achievements and blessings in enhancing the human life are apparent, it came at the cost of sometimes excessive reduction, ordering and classification that ran along with forcible separation from religion and politics. With almost entire civilizational project on its shoulders of science, postmodern nihilism found an easy target but exactly because epistemology came as an ultimate foundation before any ontological assesment – the one that is rather necessary because across the globe there are variety of modalities how the being is seen (Law, Mol, 2002; Vivieros de Castro, 2015). Rigid Cartesian separation of the object as simple, amorphous and ahistorical matter (Ingold, 2007), first is reflected in the understanding of objectivity as a generic “generality”. The second problem is closely related to the previous one and lies in the so-called the problem of access (Dreyfus, Taylor, 2015) that lies in the alleged particularity of subjective seeing. However, the planetary situation shows not only that objectivity is problematic and that science can hardly provide a superior view out of nowhere (ibid.), but also that the resonance of different “readings” of reality must be taken into account as such. This is where the formula of speculativeness lies, which seeks to approach this very issue of fragile creation of objectivity without escaping from collective disputes over the form of reality (cf. Boltanski, 2011).

In that task, it is first necessary to bypass criticism as an instrument due to an echo of academic superiority that is brought along and, of course, related Cartesian traps. Critical impulse that many theorists are looking for, observes Eliasian-minded sociologist Richard Kilminster (2011), is reduced either to Kant’s scenario of supplying people with the power of judgment, or to the one with a more Hegelian overtone that awaits for a birth of a consciousness. Another problem, related to the exclusivity of this form of knowledge, was long ago noticed by Rorty (1981): the intellectual endeavor associated with philosophy and science was too often seen as the search for universals to which one group almost prophetically has access. Such an attitude leaves a deep political mark, although it allegedly goes against those theories of action that overemphasize the human capacities of trial and choice propagated by some theorists, with strong Anglo-Saxon prejudices and their neoliberal background which even within biology manage to successfully insert a model of “individual action” (see: Ingold, 2007; Latour, 2017). Here, understanding human action comes as a matter of choice and thought, and then a manageable reflexivity (Archer, 2010). A critical variant of action theory does nothing better. In addition to the concern for the “subjugated” which becomes a potential basis for intellectual heroism, it is ultimately anthropocentric, equally tied to the abstract space of thought and completely blind to extra-human action and true practical engagement that is filled with semiotic enigmas to which people are directed exactly by being located in a complex environment.

Latter position emphasizes more practical knowledge, while also focusing on disputes, trials and other evaluative processes that are quite affectively initiated. Abandonment of intellectualist delusions therefore leads to a completely different definition of politics: far

more procedural, subject to constant negotiations and controversies, but also filled with multiple affects that mobilize actors. According to Trift's formula, the intensity of affect is what occupies collective life in general, "referring to abandoning the ancient quarrels between knowledge and passion (as well as nature and culture, people and things, truth and force) in favor of considering what binds together things as explicit politics" (Thrift, 2004: 75). Growing wave of pragmatically oriented authors follows this line of thought, underlining the complicated processes of trial, measurement and evaluation. Pragmatic sociology proves to be particularly important in pointing at reference chains – different cultural sources and material mediators that are used in the trial and critical examination of reality. In stark contrast to the models that stop at the doctrine of "beliefs" and the liberal image that the sequels of Weberianism place at the center with a multitude of "opinions", these evaluative processes suggest how and who judges in a particular way, with distinctive sociocultural repertoires that provide moral clues that fundamentally differentiate collective well-being (Boltanski, Thevenot, 2006; Thevenot, 2001; 2002; Blok, 2013). Therefore, we are now closer to understanding how the collective history, which precisely refers to cultural "upbringing" and the profiling of specific affinities, also brings specific interpretations of materiality and the social world in general.

Science, by no means, is immune from this, nor it should be. Because otherwise, by making it a superior form of knowledge and, even worse, a universal moral compass, it would be deprived of historicity and the possibility of experimentation, which always contains error. Such a sequence speaks first of a fragile rather than a compact reality and of the basic problem which the superior repertoire of science tried to eliminate for the sake of building objectivity – but the one understood within the framework of generality and numerical values, of a measurable majority. Such a distorted definition, however, not only proved weak for understanding of the so-called *post-truth* world and to point at the multiplicity of cross-cutting perspectives, but has also distanced the objectivity from the very materiality and understanding that, as we have seen, accentuates the inventory of all agencies – whether they include sharp disputes that COVID-19 certainly has encouraged regarding its origin, together with the distribution of moral and political burden or come from medical measurements with instruments and interpretation of the performance of the virus itself. "The theme of 'rationality'", Isabelle Stengers recalls "changes meaning depending on whether it refers to the register of requirement, where it is most often a vector of arrogance and infamy, or that of obligation, where it becomes synonymous with risk and challenge, not for opinion or ignorance but for the one who chooses to enroll in a practice that claims it" (Stengers, 2010, p. 53). Taking the speculative direction, finally, enables these, seemingly unexpected partners – value and fact, to be compared as a procedural course.

Although speculation itself does not seem tempting due to the semiotic ballast that points to either market manipulations or rhetorical skills, its imminent revival as a field where ethical and practical intertwine, aims to open the possible horizons. Precisely with its origins in the philosophy of science Isabelle Stengers (*ibid.* 2010) and its simple question "why not", speculation activates this formula of linking once conflicting extremes, trying to reach different ways of experience and approach to matter through practices that scientific insight allows (Savransky, 2016). Unlike prescriptive, normative models of science, most often reduced to empty methodology and discussion of technical properties of methods, speculation leads to the fact that scientific practice and its everyday situations as such are

first emphasized, in order to take over the various risks which emerge by moving from the “ethics of alienation” (Savransky, 2016, p. 185), which Savransky relates to empty, aempirical theorizing. Speculativeness has a strong empiricist basis, and not only due to the need to respect various moral perspectives. Aiming to show the becoming of reality, the speculative program is fully open to new, unexpected events (ibid; Savransky et al., 2017).

While acknowledging a certain importance of “trends” and probabilities, such an orientation still tends to step into future scenarios while maintaining a plurality of the present. At a time when the vaccine is eagerly awaited and while laboratories are trying to penetrate the enigma of what makes this virus so potent, a completely similar task speculation finally poses to the social sciences. In stark contrast to the unjustifiably shy approach that has made the natural sciences (along with economics) more exact and relevant, the reform of the definition of objectivity that finally excludes the ahistoric character of the natural sciences and draws the social sciences far closer to the non-human world. Also, such a model for revitalizing the relevance of the latter is not in the simple separation of cognitive production from public engagement that would reduce their activity to common concerns of public life, without much concern for the world in which it takes place. “But,” Savransky asks, “how are we to understand the possible locations and limits of the ecologies of relevance addressed by the contemporary social sciences in an age where the modern cosmology does not seem to hold any longer, an age where Nature has violently intruded in human affairs and where humans, with all their cultures and differences, have themselves become natural forces that transform the material fabric of the world?” (Savransky, 2016, p. 43) Potentially, a pandemic will drive the question of relevance even further. But the key mutation is moving the questions of inquiry away from epistemological issues. The riddle of the planetary situation and the planetary future is precisely how to reach and learn from practical encounters where multiple forces and beings come together, anticipating the relationality and non-relationality behind them in order to realize this deep planetary existence for which sovereignty and political economy no longer have the key.

Стефан С. Јанковић¹
Универзитет у Београду, Филозофски факултет,
Институт за социолошка истраживања
Београд (Србија)

ДРУШТВЕНО НАКОН ПАНДЕМИЈСКЕ ДИСТОРЗИЈЕ: КА МИШЉЕЊУ У ПЛАНЕТАРНИМ ОКВИРИМА

(Превод *In Extenso*)

Сажетак: Заједно са климатским променама, пандемија COVID-19 представља специфичан планетарни догађај, са изненађујућим ефектима који захтевају поновно промишљање друштвеног. У раду се полази од тезе да пандемија суштински подрива модерност и институције суверености, геополитике и политичке економије услед њиховог суштинског раздвајања од не-људских ствари. Потом, у другом делу рада се нуде четири пропозиције за боље разумевање планетарних догађаја, међу којима су уклањање разлике делова/целине, не-релационо мишљење, одбијање разлике између глобалног и локалног и схватање колектива као стално прављених у континууму људи и не-људи. На крају, разматра се значај спекулативности као основа планетарног мишљења. Увиђа се потреба за ревизијом научне праксе и поспешивања њене сензибилности за увиђање хетерогених везивања људи и не-људи у планетарним оквирима.

Кључне речи: пандемија, планетарно мишљење, спекулативност

Драстичне промене у свакодневном животу изазване избијањем пандемије COVID-19 на чудан начин показале су се вероватно први међу догађајима са заиста планетарним педигреом. Откако је ослобођен из екологије на југу Кине,² овај сићушни објекат који у пречнику досеже само између 60 и 140 нанометара, успео је да створи озбиљну пометњу и остави многе зачуђеним пред брзином сопственог ширења широм планете. Закључавања, карантена и друге епидемиолошке мере уведене широм света како би се спречио пренос вируса руковођени су специфичном „изолационистичком” етиком створеном са циљем да се спасе и људски животи и здравствени систем. Вирус је ипак успео са великом лакоћом да угуши ужурбан и хаотичан интензитет савременог живота и донесе заиста невероватне призоре напуштених градова. С обзиром да су бројни ланци трансакција прекинути и оставили свакодневицу без уобичајеног комфора, западни свет се суочио са невиђеном ситуацијом која је изазвала нервозу посебно код неоконзервативних политичара који

¹ stefan.jankovic@f.bg.ac.rs

² <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK554776/>, приступљено 11. јула 2020.

су ујурбано одбили да се снисходљиво опходе према вирусу, ујурбано тежећи да обнове редовне економске активности што је пре могуће (Sheilds et al., 2020). С друге стране, безбројни дисонантни тонови у вези са управљањем коронавирусом наговештавали су озбиљне пукотине у вези са политичким упутствима у овој чудној ситуацији. Прави инфоцид и поплава различитих интерпретација, праћених шокантним приказима људи из болница који се боре за дах, комбиновали су се са бројним теоријама завере о пореклу вируса. Штавише, ови деликатни тренуци су за неке виђени као изненадни колапс неких славних институција западне цивилизације (види: Maffesoli, 2020). Све то, међутим, указује на много дубљу конфузију и анксиозност створену пандемијском дисторзијом и њеним необичним планетарним размерама. Наиме, како је један микролошки ентитет успео да се отргне људској контроли, преузме диктат над редованим током догађаја и постане чудан *хијерлобализајор* – који изазива сличне ефекте широм планете?

Док ће многе социо-економске замке које је створила пандемија COVID-19 тек излазити на видело, заједно са свим деструктивним импликацијама, потенцијално реформативна клица за разумевање компликованог еколошког континуума у коме су људи смештени у планетарним оквирима се већ намеће. Шокантна запањеност, мистериозност и много стрепње коју је COVID-19 донео планети, потиче великим делом од макроконцептуалне поделе која је фундирана у темеље остављањем постранце не-људских бића, најчешће згураних у робусни концепт природе (Horriggan, 1988; Descola, 2013a; 2013b). Читава концептуална каскада која је прво задржала културу, али ништа мање и економију и политику, на „сигурној” удаљености од материје као аисторичне хрпе ствари, такође је култивисала и специфичан начин постојања. За разлику од данас ретких племена која у потпуности признају анимистичке особине изван људског света (Skafish, Viveiros de Castro, 2016), анксиозност западњака готово је потпуно постављена око фамозних питања „субјективности”, дистрибуције политичких права, идентитета и побољшања животног стандарда у својеврсном еколошком вакууму. На помало бизаран начин, COVID-19 је донео „буђење” овог чудног света у временима када прилично мрачне перспективе климатске будућности, из године у годину постају све видљивије у злогласним пробијањима температурних рекорда и бројним метеоролошким разарањима. Случајно или не, заједно са „открићем” такозване дубоке историје повезане са антропоценом као геолошком епохом, унутар које су јасно представљени антропогени извори климатских промена (Delanty, Mota, 2017), издато је упозорење: људи нису једини власници нити су крајњи планетарни инжењери. Иако пандемија нема антропогене корене као у потоњем случају, она потенцијално најављује будуће сусрете са ентитетима које је тешко уочити, који су робусни, распршени и тешко се локализују те се не дају лако повинovati суверенитету који људи тврде над материјом или потпасти под принципе политичке економије, као употребљиви ресурси.

Управо ту се крије и централна линија аргументације у овом раду. На самом почетку, у неколико теза, указаћемо на истрошеност суверенистичке платформе и претпостављене логике расподеле деонтолошких и легалних обавеза, коју ова вишеструко пандемија нагриза. Наиме, ефективност у опирању фундаменталним премисама западне политичке филозофије о сувереној превласти над материјом доводи у питање учење о њеној пасивности и аисторичности и усмерава пажњу ка хибридном сусретима. Кроз компаративно сучељавање са скорим пробојима у литератури

о климатским променама, даље ћемо истаћи како је геополитика такође остајала слепом за геофизички свет, иако је то хумано ширење – које досеже знатне просторне лимите у садашњости, посредни окидач за бројне метеоролошке, климатске па тиме и пандемијске ексцесе. На крају овог дела ћемо укратко указати на нужност померања од доктрина политичке економије ка више интегрисаној политичкој екологији која би донела смену меркантилног односа према не-људским ентитетима. Стављајући под лупу доктринарну превласт политичке економије која се од скоро проналази у тзв. *џосї-развојним ѝрїсїуїїма*, замисао јесте подвући нужност ефектног односа који би био ближи питањима настањивости планете и робусне коегзистенције.

Са гломазним захватом глобалног загревања и потенцијално несагледивим назнакама геофизичких и биохемијских мутација које одводе на досад неиспитано тле, јавља се мноштво мистерија које су ништа мање социјалне и појачава се потреба за иновирањем теоријских апарата. Задатак у другој секцији утолико јесте оцртавање неколицине пропозиција које циљају ка томе да се, посредством упућивања социјалног на континуум са еколошким и уопште, другојаким не-људским бићима, појача овај планетарни сензибилитет. Те пропозиције могу стати у четири тачке. Најпре, 1) потребно је заобићи незгодни дуализам целине и делова, и то посебно да би се робусна, планетарна дејственост и уланчано дејство многобројних ентитета, било да је реч о корпорацијама или тропским шумама, што боље препознала. Ако ово уланчавање упућује да је 2) свет потребно схватити као плод релација – дакле, различитих видова бивања зависних од скупа других ентитета, било људских или не-људских, исто тако је битно мислити и не-релационо, што ће рећи, претпоставити тихо постојање разноликих ентитета изван домања људског сазнања. Услед тога, 3) планетарну имагинацију је тешко згурати унутар просторних нивоа, мислити ексклузивно глобално или локално, пошто су неумољива способност ширења и дохвата, изненадни „упади” и ефекти акција са других меридијана непрекидно присутни. Коначно, 4) контуре колектива је нужно тражити у константном и хаотичном процесу прављења и уклапања људских и не-људских елемената, што свакако укључује бројне спорове и дисонантне тонове, чинећи да се и дејственост боље очује.

На самом крају, овај рад има нормативну замисао, блиску оној коју је Ебот скоро препознао (Abbott, 2018) у комбинацији канонских и легалистичких приступа, где се теоријска платформа гради као евалуативни модел. У временима када тзв. *post-truth* начин мишљења постаје све популарнији и излаже научни потхват знатној скепси (Larregue, 2018), битним се показује изнова дефинисати објективност, и без ароганције, анализирати разнолике видове прављења света. Избегавање истрајних дилема које каткад испливају на видело у социологији – као што је скоро дебата поводом односа емпирије и теорије (упор. Ermakoff, 2017; Besbris, Khan, 2017), није једини подстицај за ово померање, већ је и крајњи циљ продор у знатно деликатнија онтолошка питања. У том смислу, на самом крају овог рада, размотрићемо спекулативност као потенцијалну епистемолошку платформу. Изван критике и других антропоморфних модела, она појачава скептични и експериментални моменат, а да притом не избегава „класичне” захтеве попут прецизности и сл. На изванредан начин, тиме се подстиче инвентиван смисао објективности коју овај пандемијски сусрет још више поспешује: ефикасност знања се крије у активном уочавању мноштва испреплетаних миљеа где сама научна пракса постаје сензитивна спрема кругова и уплитања у којима је друштвен живот смештен.

Колапс модерности: сувереност, геополитика и политичка економија у сусрету са пандемијску енигму

Слично повећању емисије CO₂ која на видело избацује ерозију суверене јурисдикције над материјом, избијање пандемије са умногоме неистраженим микролошким агенсом такође представља шокантан и енигматичан планетарни догађај, али само уколико је мишљен унутар модернистичког оквира. Деонтолошке, економске па чак и легалне матрице грађене у систему суверености политичких права и идентитета, коинцидирајући са неумољивим антропоцентризмом политичке економије, одвеле су ка схематизацији људи и ствари сходно подели рада, одговорности и корисности. „Другородна” бића материјалног света у тој констелацији су остала бескућници: њихова мноштвеност је виђена као хрпа разноликих појава и везана за општи квалитет кроз појам природе препуштен аутопоетичном усклађивању (Williams, 1980). Незгода са пандемијом, али још више са драматичним сценаријом глобалног загревања (упор. Danowski, Vivieros de Castro, 2016) јесте у томе што изазива егзистенцијалну језу управо услед слабашно адаптираног оквира и мало погодне политичке инфраструктуре које су дате категоријалним координатама колективног живота, попут тржишта или суверености и њиховим наводно супериорним односом према материји ускраћеној за историчност и агенсне капацитете. Пандемија је пак, на светло избацила да је никад потпуно заокружена суверенистичка платформа нагрижена, заједно са екстрактивном геополитиком и великим економском обећањем везаним за „развој”.

Нагризање суверености започето са глобализујућим проширивањем корпоративног пословања, размештањем културних форми и напосто, јачањем просторно-временског дохвата збивања унетих с других меридијана никада потпуно није уклонило територијално-оивичене јуридичке надлежности изведене из Вестфалског система. Са пандемијом, међутим, метагеографска проблематика размештања производних и разменских односа и са њима привезане дилеме које су од 19. века биле углављене у чувену дистинкцију лево/десно поводом дистрибуције и политичке ауторизације (упор. Mann, 1993), постају збиља маргиналне пред питањем како координисати материјалност изван суверености. Ово питање постаје све ургентније услед глобалног загревања а пандемија се само наставља на ову загонетку. Како Мен и Вејнрајт (Mann, Wainwright, 2018) то покушавају да поставе, недостатак супер-суверена – другачијег од класичног Левијатана који служио као прибежиште од наводних природних „зверстава”, постаје све више упадљиво из простог разлога: мобилне и историчне материјалности. Мада драконске мере установљене ради спречавања вируса и легислативно дејство усмерено ка одржању јавног здравља усвајане у свакој држави тесно следе суверенистички кључ (Stott et al., 2020), оне су више исход хибридне конголмерације унутар које су легални апарати и људи као политички „оператери” смештени. Речју, политичко не само да се не зауставља на људима, већ се заснива на прогресивној конфедерацији са „страним” материјалностима које имају дакако запетљану територијалност сачињену од испреплетаних људских и не-људских простора (Bennet, 2010).

Конфузија настала с пандемијом се стога проналази у установљењу политике са модернистичким изумом цивилног друштва као аутономног контролора суверена где

се у средиште стављају морална својства управљања „јавним”. Загушење направљено суверенистичком расподелом дужности међутим постаје очигледно, пошто је бес у многим земљама усмераван ка носиоцима суверене власти услед слабашне контроле новог вируса, иако су се његова дејствена својства показивала далеко жилавијим и способним да се креира сопствена територија. У том смислу, ускогрудост суверенизма чак није ни свезана са чувеним критикама везаним за тзв. територијалну замку (Agnew, 1995; Brenner et al. 2002), пошто се слично и Веберовој формули која је предмет критике (Weber, 1978), задржава на антропоцентричној премиси. Такав неокантовски модел где би држава била онтолошки фундирана као семиотички разумљива сагласност оних који пристају на употребу присиле од стране суверена не препознаје ништа ни приближно ситуацији у којој материјалност има изненађујућу пластичност. Опет, докази пристигли махом из географије говоре да је координација која укључује хетероген пејзаж агенаса, несводива на социо-јуридичке замисли превласти над материјом (Swingedeouw, 2005; Whatmore, 2002). Ти хибридни судари извиру управо у проточности простора који тешко да подлеже територијалној имагинацији која би се заустављала људској, симболичкој преради. Налик помало и бизарним тврдњама бразилских власти које се заснивају на социо-јуридичкој слици територијалног власништва током пожара у Амазонској прашуми 2019. године да сама прашума производи ваздух који је стога „бразилски”,³ слични случајеви где се у један хоризонт стављају људске праксе, биофизичко устројство, технологију, социо-економске структуре и политичке институције јављају се у управљању водама (упор. Voelens et al., 2016; Sarmiento et al., 2019), тешкоћа поводом категоризовања метеоролошких деструкција (Osaka, Bellamy, 2020) или комплексности употребе приобалног земљишта током климатских промена (O'Donnell, 2020).

Случајеви попут ових отварају не само проблематику хетерогене онтолошке детерминације простора и загонетку преплићућих територијалности (упор. Amin, 1997; 2002; Elden, 2005), већ наслућују и проблематичност свезивања геополитике са геофизичким утемељењем (Elden, 2017). Чудновата кохабитација суверенистичке платформе са подоста контроверзном политиком интервенције и осталим еластичним видовима контроле попут трговинских споразума и изузетно лукавог представљања „цивилизације” и „развоја” као универзалних (Wallerstein, 2006), представљали су везивно ткиво геополитичког мозаика какавог данас познајемо. Евроцентрично читање читавих предела као прорачунљиве ресурсне базе – сасвим стране онима који су колонизовани (упор. Barker, Pickerill, 2019), водила је ка чувеном *land grab*-у који је успоставио људску контролу над већим делом планете с почетком 20. века (Tilly, 1990). Кључни проблем овде почива у знатно деликатнијем и невероватно неумољивом изједначавању геополитике као отеловљење *realpolitik*-а. Чак и када није читана из брутално натуралистичког оквира као иманентна географска способност експанзије (Atkinskon, Dodds, 2003) и омекшана са „чиниоцима” какви су људске одлуке и геополитичке агенде моћних земаља (за користан преглед послератног плана САД, видети: Lane, 2019), сценарији какви су дефанзивна заштита „националних ресурса” не иду ван ове логике.

³ <https://www.ft.com/content/187c554a-e820-11e9-a240-3b065ef5fc55>, приступљено 12. јула 2020.

Претпостављено јединство ума и географије где геополитичке поделе и ломови прате идеолошка ривалства изгледају као убедљив модел планетарне дистрибуције виђен као дисторзована шаховска табла на којој су политичке акције уписане, само кад се виде у еколошком вакууму. Ипак, када неко, попут Карла Шмита, приступи из перспективе дубоког продора у некад независне еколошке ланце, геополитика постаје још више „реалистична” и виђена као експанзивни мотор, али и као машина за „дубоко ископавање”. Историјски непоновљив догађај проширивања нормативног поретка преко планете ког Шмит анализира у његовој студији *Номос Земље* (Schmitt, (1956/2006), прати сукцесивну утилизацију земљишта, потом великог открића морских пространа од 16. века, а затим и пребацивање на апропријацију ваздуха. „Данас”, говори Шмит, „многи верују да је цео свет, наша планета, само поље на коме ће се изградити аеродром, магацин за сировине или брод за путовање у свемир. Засигурно, то је фантастично. Али оно демонстрира моћ како поставити питање новог номоса земље” (Schmitt, 2006, str. 354). Номолошки смер ког Шмит идентификује почива стога не само на померању од традиционалног заузимања земљишта, већ на увиђању ултимативног питања ког је геополитичка метафизика унеколико нихилистички скрајнула: *шћћа се збива пошто се досећу протворни лимити*?

Корак даље, шта се збива по сусрету са бићима, сигурно држаним постранце и изван људског искуственог дохвата, која могућно могу мутирати у планетарна „чудовишта” која је опет тешко лоцирати, као што су нафтне мрље или топљење ледених капа? Тек у сорије време са увиђањем људи као геофизичке силе постаје јасније да се ова геополитичка трајекторија утемељена на „еколошком империјализму” (Lock, Palsson, 2016, 59) довела до натегнутог стања које је, запажа Латур (Latour, 2017b) одвело ка далеко интензивнијој формули „drill, baby, drill”. Интензивирање еколошких продора и неки маргинални случајеви где је тешко успоставити просторни поредак као на Арктику (Bruun, Medby, 2014), опет, говоре да се тешкоће поводом „управљивости” материје и њене потенцијално мутирајуће карактеристике које би донеле гломазне глобалне дисторзије. COVID-19 чини управо потоње. Чак и ако не произлази из дубоког, еколошког „ископавања”, он је населио геополитичку арену кроз необичан спор о расподели одговорности за пандемију,⁴ најављујући даље сусрете са људским геофизичким променама и прилично збуњујући сценарио са „буђењем” ентитета који се не могу утилизovati – што је у оштрој супротности с премисама политичке економије.

Као амалгам пракси, учења, институција и принципа, политичка економија је увек представљала више од „вокабулара” за превођење материјалности у вредност, јер је уједно служила и као основна онтологија модерности. Слично пацифистичкој функцији суверенитета, велико „обећање” економије извире из готово есхатолошког учења о побољшању животних услова које, како неки аутори примећују (Crownshaw et al., 2018), постоји у идеолошки контрадикторним теоријама - од *laissez-faire* модела, па све до командних економија. Дубина и резонантност такве матрице доноси чак и наводно ривалске позиције у исту раван. То је случај и са класичним марксизмом, обогаћеним бригом за животну средину и моралним питањем коме припадају ресурси (нпр. Smith, (1982/2009). Штавише, Тимоти Мортон (Morton, 2013)

⁴ <https://www.bbc.com/news/world-52008453>, приступљено 12. јула 2020.

примећује да је развојна мантра саставни део марксизма и да истовремено води ка разумевању гомиле не-људских бића само израз људских, метаболичких путева. „Природа”, каже он, „нису заправо права стабла или арктичке лисице, већ дрвеће и лисице које метаболизују људски економски односи” (Morton, 2013, p. 26). Планетарно ширење ефикасности, поделе рада и вешто стварање вредности одвијало се у еколошком вакууму, са екстремно нормативним тоновима који постављају производњу, потрошњу и раст као крајње отеловљење Бића, па чак и кључ за опис и стандардизацију људских дела кроз концепте попут „избора” или „интереса”. Управо је то разлог услед ког се и пандемијски шок чита као изузетно деструктиван и основ предстојеће привредне кризе: он је у судару са доктрином раста, која већ постаје проблематична и потребна јој је озбиљна ревизија (Reichel, Perri, 2018).

Са бројним еко-токсичним хазардима (видети: Morris, 2019), ово суптилно нормирање раста посебно пред загонетном будућности након пандемије постаје упитно уколико бива задржано изван истинске екологазације. Неке од настајућих пост-развојних струја, нуде другачији поглед на економију и то изван екстрактивног модела заснованом на апстрактном карактеру индустријализације (Kidner, 2012), радикалној критици модернистичке деевалуације природе сведене на храну, енергију, сировине и људски живот (Moore, 2016), али кроз утопизам потенцијалног расчаравања од раста (Kallis, March, 2015) са инспирацијом узетом из дивергентних, постколонијалних извора који указују на неоптерећеност питањима развоја (Asher, Wainwright, 2018). Утолико, наводни пандемијски шок подсећа управо како привилеговање питања јавног здравља и заустављање експанзивног ширења вируса долази у некохерентну кохабитацију са принципима савременог пословања и уопште, артикулисане просторно-временске расподеле између рада, материје и вредности. Исти овај колапс је међутим назнака ургентности сагледавања трансакционих ланаца, са уважавањем агенности у *йлуралу* – као што то многобројни примери пољопривредних пракси у којима ефектност непосредних алатки и однос с другим бићима долази пре ефикасности (упор. van der Ploegh, 2009), ослањајући се на непосредну, ситуирану важност односа са не-људским ентитетима (Stengers, 2017) што свеукупно доводи до другачијег колективног сензибилитета ког колективи у сопственим евалуативним режимима одгајају.

Исти тај сензибилитет погурава ка политичкој екологији и једној парадигматској смени за коју је пандемија, а најпре климатски шок добар повод. Читав низ концептуалних, а најпре онтолошких индикација скривених иза појмова Геје и Антропоцена наслућује крхка планетарна везивања који доноси знатно деликатнији задатак: како постићи арбитражу око материјалних ствари у одсуству јасно истакнутог суверена (Mann, Wainwright, 2018) и како политичко уперити ближе материјалности која би спрам елитистичког слепила за климатска питања, била сензитивна за *земаљско* (Latour, 2018)? Ипак, кључно питање новонастале планетарне ситуације са хиперглобализујућим досезањем материјалности, посебно у смислу непрегледних дисторзија климе, јесте како начини планету саму настањивом (Chakrabarty, 2019)? Овде наратив о одрживости имало малог или никаквог значаја. Управо услед тога што се задржава на слици о екстерној, па тиме и природи која се може некако вратити на „фабричка подешавања” уз истоврсни меркантилни однос и повратити „баланс” (Latour, Lenton, 2019), збива се обновљена деполитизација и разрешење од дубоке, геолошке

историје људи која је неповратна (Chakrabarty, 2009). Уосталом, она остаје у кантовским, посве атомистичким оквирима личне одговорности (Szerszynski, 2005), одводећи ка заморном кругу оптужби ко јесте или ко није користио папирну кесу, засадио дрво или носио маску, наместо да се пажња упери ка сложеној људској међузависности. Како ни вирус COVID-19 није ништа „спољашње” свету нити је пандемија редак екцес већ резултат преплитања екологија и форми живота, буђење политичке екологије зато превасходно има дубљу, гносеолошку побуду.

Преспојити свет: четири пропозиције за планетарно мишљење

Ова заиста ургентна потреба да се пронађе нов гносеолошки смер услед наводно ненаданог сусрета са материјалношћу, из очигледних разлога се збива као оштар онтолошки преврат. Цитат из књиге помало апокалиптичног наслова *Крај светиа* двоје супружника - бразилских филозофа и антрополога Деборе Дановски и Едуарда Вивиероса де Кастра, изврсно описује иронију која стоји у основи сазнајне парализе проистекле из епохалног раздвајања двеју режима постојања.

„Изненадна колизија људи са Земљом, застрашујућа⁵ комуникација геополитичког и геофизичког, одлучно доприноси да се темељна дистинкција модерне епистеме – оне постављене између космолошких и антрополошких поредака, напосто распадне пошто су они раздвојени „од вајкада” (наиме, тек од 17. века) кроз двоструки дисконтинуитет, суштину и обим. Еволуција врста на једној страни, историја капитализма на другој (дугорочно гледано, сви смо мртви); све је у крајњу руку сводиво на термодинамику, али динамика тржишта хартија од вредности јесте оно што је заиста важно; квантни догађаји флукутирају у срцу реалности, али је неизвесност парламентарног живота оно што заиста мобилизује наша срца и умове... Другим (и краћим) речима, ми говоримо о подели између природе и културе” (Danowski, Viveiros de Castro, 2016, str. 14)

Антропологија је озбиљно закорачила у ову когнитивну реформу, покушавајући не само да схвати кодетерминацију људског постојања остварену компликованим везама са не-људским ентитетима које је тешко уклопиво у изгледно провинцијалне протоколе „културе” или „друштва” и бизарном учењу према којем је свет, у најбољој руци, питање симбола, репрезентација и значења које људи пројектују на пасивни не-људски свет (види Charbonnier et al., 2016). У овом задатку социологија помало заостаје. Иако је заобилажење неких тврдоглавих разлика, попут онтолошког приоритета структуре или акције, произвело академско јунаштво, планетарна ситуација чини све тежим изградњу описних алатки са само људском интенционалношћу - погураном и обликованом неком врстом друштвеног мотора. Како се друштвени живот појављује у тако сложеном континууму с текстуром истаканом од биотских, абиотских и технолошких процеса (Szerszynski, 2016) и где је људско постојање везано за бројне друге ентитете и стављено у сталну циркулацију и преплитање политичких институција, социо-културних апарата, материјалних

⁵ Аутори се овде играју са речима и напореда са појмом застрашујући (енг. *terrifying*) користе и термин *terrafying* не би ли упутили на овај страховит „упад” Земље.

средишта, социо-техничких уређаја (упор. Amin, Thrift, 2016), чини се да он више сличи мрежи (Ingold, 2011). Још се тежим чинити осмислити погодан модел, кад се у виду има планетарни опсег и енормна лакоћа досега у глобализованом свету. Ипак, неке тачке извучене из недавних спекулативних развоја у филозофији (Bryant et al., 2011), снажно вођене унапређеном верзијом реализма, позивају на ситуирани приступ који би прво требало: 1) напустити поделу целине и делова, 2) мислити не-релационо, напоредо са релационим размишљањем, 3) заборавити на просторне нивое и 4) размишљати о колективима у смислу сталног стварања.

Резистентност деобе између делова и целине је добро знана иако је кључни извор мисаоне пат позиције. Политичка економија, антропологија суверености па и мноштво фундаменталних подела међу социолошким моделима стају у један од два сценарија: оном по ком индивидуе, попут „вредних оса” здружено и ненамеравано праве поредак вишег реда или слике тог „крупнијег” поретка који је унеколико органски координисан између делова и функционише као целина (Latour, 2017a). Спекулативна филозофија међутим, испоставља решење где се истиче уланчана међузависност између ентитета, робусног карактера и последично, непрегледне географије, где је тешко раздвојити људе од не-људи попут социо-техничких направа или бића „природе”. Кроз концепте какви су хиперобјекти (Morton, 2013) или машине (Bryant, 2014), они желе да подвуку често непрегледни и хаотични конгломерат различитих објеката, чији облик зависи од ситуације, начина приступа или просто тога шта се истиче по агенским перформансама и за које би било крајње опскурно мислити их у атомистичким оквирима, колико и замишљати један слојенији склад. Читави геополитички и бирократски конгломерати, као и корпорације, резултат су историјски насталог преплитања које је донело петљавину компликованих људских и не-људских односа, повезујући их у хетероген, али опет потпуно стопљен пејзаж. Њихова повезаност ипак, нити је компактна, нити довршена пошто се сваки од елемената, приказујући агенсна својства као приликом одсељавања становништва може фундаментално мењати контуре самих објеката. Услед тога, како Грејем Харман (Harman, 2016) подсећа, битно је најпре заобићи *појмољивање* (*undermining*): ма колико сићушни неки објекти били – а COVID-19 то засигурно јесте, због микролошке величине нису мање битни и њихове агенсне перформансе могу најједном мењати уобичајене токове чим бивају уметнути у другачије конгломерате – као што су трговина, градски живот и туризам. Исто тако, важним се чини и заобилажење *надвлађавања* (*overmining*). Разноликост састављања саме „целине” не чини нити супериорнијим спрам „делова”, нити комплекснијим. Често, целину не чини ништа више од појмова или назива, номинално сједињених, те би увек требало бити обазрив где и како се именитељ целине јавља: као што град као термин има сасвим другачије искуствено својство у правним документима где се организује низ увезаних елемената, тако и оно има рецимо другачије значење у туристичким проспектима (*ibid.*, Harman, 2011).

Унутар таквих амалгамација односа, међуувезаних дејстава, утолико се стварају сценарији са постојањем објеката изван домаћаја људске перцепције. На пар места у *Процесу цивилизације*, Елијас изврсно запажа управо како су нови стандарди колективног живота обликовани дворским афинитетима уклонили низ објеката са видика, попут телесних излучевина, или делегирали њихово манипулисање другима, као

што је то случај са обрадом меса (Elias, 2000). Ипак, то није означило њихов нестанак већ само уклањање са перцептивног хоризонта. Слично, спекулативни филозофи управо желе да разумеју како компликоване мреже, које нису сводиве искључиво на значењске или дискурзивне, посебно у случају климатских промена бивају обликоване аутономним дејством објеката (Morton, 2016). Овде стиже вероватно кључни пробој спекулативне филозофије који може бити узет као друга пропозиција. За разлику од класичног релационог репертоара који се барем у социологији односи на скуп одлика из којих се изводи структура односа или пак, на релације које индивидуе успостављају кроз различите врсте размена (видети: Depleteau, 2018), проширена верзија релационалности подразумева не само да се људске акције координишу уз помоћ структурних и културних репертоара. Најпре, оне бивају обликоване и стварима, али су и увек сапостављене са не-релационим постојањем: огромним скупом објеката изван дохвата људске перцепције који заправо чине огроман удео стварности. Ови *зашамњени објекти* (*dark objects*) како их Харман (Harman, 2016) назива, обитавају у робусним, међусобним интеракцијама изван знања људи. Повремено, њихова агенсна својства улазе у хоризонт људске чулности и постају понекад кључни носиоци радњи које људе напросто уланчавају у врло nelaгодну коезистенцију, какав је то случај са рецимо, метеоролошким деструкцијама или још очигледније, као са пандемијом COVID-19.

Објективност стога подразумева да су простор-време вишефазни плод мултилатералних кретања и да се локалне манифестације које се појављују у људском искуству тек део већих уланчавања. То одводи ка крајње хоризонталном моделу просторности, сасвим другачијем од тзв. онтологије нивоа, што чини трећу пропозицију. Дуго времена, слика „угнеждених” обима и захвата феномена – разложених кроз макро, мецо и микро обиме, сваку са сопственом територијалношћу, наводним скупом феномена и сегмената реалности који се у свакој такође дају методолошки изоловати, опседала је друштвене науке, иако је она вишеструко противна искуству и слабашна алатка за разумевање како се збивају контракције простора (Marston et al., 2005; MacLeod, 2014). Наместо гледања на простор као позадину друштвених процеса, оживљавање његовог значаја захвата активни рад, праксе, материјале и трајекторије које су коришћене у различитим културним топологијама (Sheilds, 2013) које помажу комплексним формацијама да се одрже скупа, упркос недостатку видљивих спона. Како Ален то илустративно показује (Allen, 2016) опсег релација и својстава потеклих с других меридијана, какав се проналази у географији глобалних институција и њихово локално присуство, плод су састављања путем дистинктивних спона. Тако и оспоравана Светска здравствена организација пре наликује неуронском кластеру који окупља различите праксе и сазнања остварене на другим локацијама, материјално увезаним и посредованим, скупове и интерпретативне расправе које одводе до формулисања одређених препорука и политика итд. Уосталом, *не-локални* карактер просторности посебно када се планета мисли као Геја, односно, слабашно увезан био-филм у коме се одвијају геохемијски процеси (Latour, 2017b; Arenes, Latour, Gaillardet, 2018), збиља наводи на помисао да чак и пораст цена житарица који су део наше исхране и које добијамо на само пар десетина километара од места станавања стоји у незгодној релацији са отопљавањем изазваним делом рапидном индустријализацијом тзв. земаља Трећег света.

Фундаментално питање онда постаје шта заправо чини колективни живот и где се може лоцирати социјална „супстанца”. Имајући у виду саму nelaгодност планетарне коегзистенције која показује како чак и микролошки „субјекти” налик на COVID-19 лако могу пореметити уобичајне токове свакодневице услед једнако релационе и не-релационе смештености, колективе није више могуће мислити искључиво као засноване на рецимо политичком поретку или као оне израсте на подели рада. Како ћемо видети у наредној секцији, крхко, хаотично и посве спекулативно уоквирење колектива се збива кроз моралне, семиотичке и материјалне оквири, што неизбежно укључује дефинисање њиховог састава, историје и политике. Најпростије говорећи, задатак тиме постаје разматрање разноликих *дистрибутивних режима*: начина на који се размештају бића и обављају трансакције и то кроз континуално материјално везивање. Премда апстрактна, потоња дефиниција упућује на процесе које непосредно сусрећемо и врло суптилне диференцијације које се тичу исхране, изгледа, основних животних токова, али и јавних политичких ствари, економске расподеле и сл. Са колективима, међутим, нема ничега унапред припремљеног, ма колико истрајност институција деловала готово по инерцији. Еколошки смештени и подложни разноликим видовима моралних евалуација који су крајње децентрирани, колективи су подложни сталном прекрајању граница и форме. Ово измештање утолико захтева да се једнако реформулише правац сазнања.

Упослити спекулацију: од критике ка планетарној плуралности

Са овим не-релационом, испреплетаном планетарном коегзистенцијом и бројим агенсима који делају (Thrift, 2015), „синтакса” научног потхвата такође мора бити осетљивија за ове мутирајуће реалности и различите начине на које су ове сачињене, интерпретиране и представљене. Утолико се битним чини померити се од тријумфализма рационалног сортирања света које је засигурно изгубило дах: иако су његова чудесна достигнућа и благослови за унапређење људског живота очигледни, цена је била понекад прекомерна редукција, уређивање и класификације који су ишли заједно са присилним одвајањем од религије и политике. С готово читавим цивилизацијским пројектом на својим плећима, постмодерни нихилизам је у науци пронашао лаку мету, али управо зато што је епистемологија дошла као крајњи темељ пред било каквим онтолошким преиспитивањем – оним које су прилично неопходне јер широм света постоје различити модалитети виђења бића (Law, Mol, 2002; Vivieros de Castro, 2015). Крута картезијанска одвојеност објекта као једноставне, аморфне и аисторијске материје (Ingold, 2007), најпре је видљива у разумевању објективности као генеричке „општости”. Други проблем уско је повезан са претходним и налази се у такозваном проблему приступа (Dreyfus, Taylor, 2015) који се крије у наводној посебности субјективног виђења. Међутим, планетарна ситуација показује не само да је објективност проблематична и да наука тешко може пружити супериорни поглед ниоткуда (ibid.), већ и да се резонантност различитих „читања” стварности мора узети у обзир. Ту лежи формула спекулативности која настоји да се приближи овом питању крхког стварања објективности без бежања од колективних спорова поводом облика стварности (упор. Boltanski, 2011).

У том задатку, најпре је потребно заобићи критику као инструмент услед еха академске супериорности коју са собом носи и наравно, сродних картезијанских замки. Критички импулс за каквим трагају многи теоретичари, примећује Елијасовски-настројен социолог Ричард Килминстер (Kilminster, 2011), сведен је или на кантовски сценарио оспособљавања људи моћима суђења, или на онај са више хегелијанским призвуком који чека на зрење свести. Други проблем, везан за ексклузивитет овог облика сазнања, давно је уочен од стране Рортија (Rorty, 1981): интелектуално прегнуће везивано с филозофијом и науком је исувише често било везивано за трагање за универзалијама којима једна група, готово пророчки има приступ. Такав став оставља дубок политички траг иако наводно иде против оних теорија акције које претерано истичу људске капацитете суђења и избора ког пропагира један део теоретичара, са снажним англо-саксонским предрасудама и њиховим неолибералном подлогом која чак и унутар биологије успева да успешно уметне модел „индивидуалне акције” (за више видети: Ingold, 2007; Latour, 2017). Овде разумевање људске акције долази као ствар избора и мишљења, па затим и управљиве рефлексивности (Archer, 2010). Критичка варијанта теорије акције, не чини ништа боље. Осим забринутости за „појармљене” који постаје потенцијални основ хероизма за интелектуалце, она је у крајњем облику антропоцентрична, истоврсно везана за апстрактни простор мишљења и сасвим слепа за изван-људско делање и истински практични ангажман који се проналази у семиотичкој загонетности на коју су људи упућени самим бивањем у комплексном окружењу.

Потоња позиција утолико акцентује више практично знање, док такође у средиште ставља оспоравња, суђења и остале евалуативне процесе који су сасвим афективно покренути. Напуштање интелектуалистичких заблуда стога одводи ка сасвим другачијој дефиницији политике: далеко више процесуалној, захваћеној сталним преговарањима и контроверзама, али такође испуњеној многоструким афектима који покрећу актере. Сходно Трифтовој формули, интензивност афеката јесте оно што уопште окупира колективни живот, „упућујући на одустајање од древних размирица између знања и страсти (као и природе и културе, људи и ствари, истине и силе) у корист разматрања шта свезује скупа ствари као експлицитна политика” (Thrift, 2004, str. 75). Нарастајући талас прагматички оријентисаних аутора прати овакав мисаони след, подвлачећи компликоване процесе суђења, одмеравања и вредновања. Оно где се прагматичка социологија показује битном, јесте у указивању на референтне ланце – различите културне изворе и материјалне посреднике које се рабе приликом суђења и критичког претресања стварности. Сасвим супротно моделима који се заустављају на учењу о „уверењима” и либералној слици које настављачи веберизације стављају у средиште са мноштвом мишљења, ови евалуативни процеси упућују на то како и ко суди на одређен начин, уз помоћ дистинктивних социо-културних репертоара који пружају моралне путоказе за диференцирање колективна добробити (Boltanski, Thevenot, 2006; Thevenot, 2001; 2002; Blok, 2013). Утолико, сада смо ближе у могућности да схватимо како колективне историја која се управо односи на културно „одгајање” и профилисање специфичних афинитета уједно доноси и специфична тумачења материјалности и друштвеног света уопште.

Наука нипошто није имуна овде, нити треба бити. У супротном, чинити је супериорним обликом сазнања и још горе универзалним моралним компасом, управо

би је ускратило за историчност и могућност експериментације која увек садржи грешку. Овакав след најпре говори пре о фрагилној, него о компактној стварности и о основном проблему ког је супериорни репертоар науке покушавао да скрајне зарад изградње објективности – али оне схваћене у оквирима општости и бројности, мерљиве већине. Тако дисторзована дефиниција, међутим, не само да се показала слабашном да схвати тзв. *post-truth* свет и да упуту на мноштвеност укрштених перспектива, него је и објективност удаљила од саме материјалности и схватања које, како смо видели, акцентује пописивање свеколиких дејствености, било да се оне тичу оштрих спорова које је COVID-19 итекако подстакао са доста завереничких тонова о његовом пореклу, заједно са расподелом моралног и политичког терета, било да оне потичу од медицинских мерења инструментима и тумачења самих перформанси вируса. „Тема 'рационалности'”, подсећа Изабел Стенгерс (Stengers, 2010), „мења значење у зависности од тога да на који се регистар захтева односи, где је чест регистар ароганције и срамоте, или оног обавезе, где оно постаје синоним ризика и изазова оних који бирају да приступе пракси, а не мишљењу и игноранцији” (Stengers, 2010, p. 53). Преузимање спекулативног правца, коначно, омогућује да се ови, наизглед неочекивани партнери – вредност и чињеница, сапоставе као процесуално одвијање.

Иако спекулативност сама не делује примамљиво услед семиотичког баласта који упућује или на тржишне манипулације или реторичке умешности, њено скоро оживљавање као поља где се преплићу етичко и практично, за циљ има управо отварање хоризонта могуће. Управо са пореклом у филозофији науке Изабел Стенгерс (*ibid.*) и њеног простог питања „зашто да не”, спекулативност активира ову формулу преспјања некад опречних крајности настојећи да, кроз праксе које научни увид уопште омогућује, дође до ситуираних начина искустава и различитих приступа материји (Savransky, 2016). За разлику од прескриптивних, нормативних модела науке, најчешће сведених на испразни методологизам и расправу о техничким својствима метода, спекулативност наине одводи ка томе да се научној пракси и њеним свакодневним ситуацијама као таквим прво истакне значај, да би се истоврсно преузимали и различити ризици који долазе са померањем од „етике отуђења” (Savransky, 2016, p. 85), коју Саврански везује за празно, аемпиријско теоретисање. Спекулативност утолико има снажно емпирицистичко упориште и то не само услед потребе да се уваже разнолике моралне перспективизације. Циљајући ка томе да се прикаже постање стварности, спекулативни програм се у потпуности отвара ка новим, неочекиваним догађајностима (*ibid*; Savransky et al., 2017).

Уз признање извесног значаја „трендовима” и вероватноћама, овакво усмерење ипак тежи да уз задржавање плуралности садашњости загази у будуће сценарије. У тренуцима док се вакцина нестрпљиво очекује и док лабораторијама покушава управо продрети у енигму шта овај вирус чини тако потентним, сасвим сличан задатак спекулативност коначно испоставља друштвеним наукама. Сасвим супротно неоправдано срамежљивом приступу који је природне науке (заједно са економијом) начинио егзактнијим и релевантнијим, реформа дефиниције објективности коначно изузима аисторичност природних наука а друштвене привлачи далеко ближе не-људском свету. Такође, такав модел за ревитализацију релевантности потоњих није у простом раздвајању сазнајне производње од јавног ангажмана који би њихову активност свео на нешто уобичајених забринутости јавног живота, без много бриге

о свету у коме се збива. „Али”, пита се Саврански, „како уопште да разумемо могуће локације и лимите екологије релевантности какву савремене друштвене науке препознају и то у времену када модерна космологија више не може да траје, у време када природа насилно упада међу људе и када су људи, са њиховим културама и разликама, сами постали природна сила која трансформише материјалну текстуру света?” (Savransky, 2016, p. 43) Потенцијално, пандемија ће потерати питање релевантности још више. Но, кључна мутација јесте у томе да се питања увида управо одмакну од епистемолошких питања. Загонетка планетарне ситуације и планетарне будућности управо јесте како доћи до и учити из практичних сусрета где долази до спајања многоструких сила и бића, наслућивања релационалности и не-релационалности која стоји иза њих не би ли се дошло управо до увиђања те дубоке планетарне егзистенције за коју сувереност, критика и политичка економија више немају кључ.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Abbott, A. (2018). Varieties of Normative Inquiry - Moral Alternatives to Politicization in Sociology. *The American Sociologist*. Volume 49, 158–180. <https://doi.org/10.1007/s12108-017-9367-8>
- Agnew, J. (1995). The territorial trap: the geographical assumptions of international relations theory. In J. Agnew, S. Corbridge (eds.) *Mastering space: hegemony, territory and international political economy*, 78–100. London: Routledge.
- Allen, J. (2016). *Topologies of Power: Beyond Territory and Networks*. London: Routledge.
- Amin, A. (1997). Placing globalisation. *Theory, Culture and Society*, Volume 14, 123–37. <https://doi.org/10.1177/026327697014002011>
- Amin, A. (2002). Spatialities of globalization. *Environment and Planning A: Economy and Space*, volume 34, issue 3 (2002), 385–399. <https://doi.org/10.1068/a3439>
- Amin, A., Thrift, N. (2017). *Seeing Like a City*. Cambridge: Polity Press.
- Archer, M. (2010) Routine, Reflexivity, and Realism. *Sociological Theory*, Volume 28 issue 3, 272–303. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9558.2010.01375.x>
- Arènes, A., Latour, B., Gaillardet, J. (2018) Giving depth to the surface: An exercise in the Gaia-graphy of critical zones. *The Anthropocene Review*, Vol 5, Issue 2, 1–16. <https://doi.org/10.1177/2053019618782257>
- Asher, K., Wainwright, J. (2018) After Post-Development: On Capitalism, Difference, and Representation. *Antipode*, Volume 51, Issue 1, 25–44. <https://doi.org/10.1111/anti.12430>
- Atkinson, D., Dodds, K. (2003) *Geopolitical Traditions: A Century of a Geopolitical Thought*. London and New York: Routledge.
- Bennet, J. (2010) *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Durham and London: Duke University Press.
- Besbris, M., Khan, S. (2017) Less Theory. More Description. *Sociological Theory*, Volume 35, issue 2, 147–153. <https://doi.org/10.1177/0735275117709776>
- Blok, A. (2013). Pragmatic sociology as political ecology: On the many worths of nature(s). *European Journal of Social Theory*, 16 (4), 492–510. <https://doi.org/10.1177/1368431013479688>

- Boelens, R., Hoogesteger, J., Swyngedouw, E. Vos, J., Wester, P. (2016). Hydrosocial territories: a political ecology perspective. *Water International*, volume 41, issue 1, 1–14. <https://doi.org/10.1080/02508060.2016.1134898>
- Boltanski, L., Thevénot, L. (2006) *On Justification. The Economies of Worth*. Princeton: Princeton University Press.
- Boltanski, L. (2011). *On Critique. A Sociology of Emancipation*. Cambridge: Polity Press.
- Brenner, N., Jessop, B., Jones, M. and MacLeod G. (2002) Introduction: State space in question. In N. Brenner, B. Jessop, M. Jones and G. MacLeod (eds.) *State/space: a reader*, 1–26. Wiley-Blackwell
- Brunn, J., Medby, I. (2014). Theorising the Thaw: Geopolitics in a Changing Arctic. *Geography Compass* 8/12, 915–929. <https://doi.org/10.1111/gec3.12189>
- Bryant, L., Srnicek, N. and Graham H. (2011) Towards a Speculative Philosophy. In L. Bryant, N. Srnicek. and H. Graham (eds.) *The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism*, 1–18. Melbourne: Re.Press
- Bryant, L. (2014). *Onto-Cartography: An Ontology of Machines and Media*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Charbonnier, P. Salmon, G., Skafish, P. (2016) Introduction. In P. Charbonnier, G. Salmon, P. Skafish (eds.). *Comparative Metaphysics. Ontology After Anthropology*. London and New York: Rowman & Littlefield International.
- Chakrabarty, D. (2009). The Climate of History: Four Theses. *Critical Inquiry* 35.2 (2009). str. 197–222.
- Chakrabarty, D. (2019). The Planet: An Emergent Humanist Category. *Critical Inquiry* 46, no. 1 (Autumn 2019): 1–31.
- Crownshaw, T., Morgan, C., Adams, A., Sers, M., Britto dos Santos, N., Damiano, A., Gilbert, L., Yahya Haage, G., Horen Greenford, D. (2018). Over the horizon: Exploring the conditions of a post-growth world. *The Anthropocene Review*. Vol 6, Issue 1–2, 1–25. <https://doi.org/10.1177/2053019618820350>
- Danowski, D. and Viveiros de Castro, E. (2016). *The End of the World*. Cambridge: Polity Press.
- Delanty, G. and Mota, A. (2017). Governing the Anthropocene: Agency, Governance, Knowledge. *European Journal of Social Theory*, 2017, Vol. 20 (1), 9–38. <https://doi.org/10.1177/1368431016668535>
- Depletau, F. (2018). Relational Thinking in Sociology: Relevance, Concurrence and Dissonance. In F. Depletau (ed.) *The Palgrave Handbook of Relational Sociology*. London: Palgrave-MacMillan.
- Descola, P. (2013a). *Beyond Nature and Culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Descola, P. (2013b). *Ecology of Others*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dreyfus, H. and Taylor, C. (2015) *Retrieving Realism*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Elden, S. (2005). Missing the point : globalization, deterritorialization and the space of the world., *Transactions of the Institute of British Geographers*, 30 (1), 8–19. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1475-5661.2005.00148.x>
- Elden, S. (2017). Legal terrain: the political materiality of territory. *London Review of International Law*, 5 (2), 199–224. <https://doi.org/10.1093/lril/lrx008>

- Elias, N. (2000). *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations*. Blackwell Publishing, Malden, Oxford, Carlton.
- Ermakoff, I. (2017). Shadow Plays – Theory’s Perennial Challenges. *Sociological Theory*. Volume 35, issue 2, 128–137. <https://doi.org/10.1177/0735275117709774>
- Harman, G. (2011). On the Undermining of Objects: Grant, Bruno, and Radical Philosophy. In L. Bryant, N. Srnicek. and H. Graham (eds.) *The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism*, 21–40. Melbourne: Re.Press. Available at: https://www.re-press.org/book-files/OA_Version_Speculative_Turn_9780980668346.pdf
- Harman, G. (2016). *Immaterialism: Objects and Social Theory*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Horigan, S. (1988). *Nature and Culture in Western Discourses*. London: Routledge.
- Ingold, T. (2007). *Lines: A Brief History*. London and New York: Routledge.
- Ingold, T. (2011). *Being Alive. Essays on movement, knowledge and description*. London and New York: Routledge.
- Kallis, G., March, H. (2015). Imaginaries of Hope: The Utopianism of Degrowth, *Annals of the Association of American Geographers*, Volume 105, Issue 2, 1–10. <https://doi.org/10.1080/00045608.2014.973803>
- Kidner, D. (2012). *Nature and Experience in the Culture of Delusion: How Industrial Society Lost Touch with Reality*. London: Palgrave Macmillan.
- Lane, R. (2019) The American Anthropocene: Economic scarcity and growth during the great acceleration. *Geoforum*. Volume 99 (2019) 11–21
- Larregue, J. (2018) Against Sociology à la Gorgias: Evidence Is the Measure of all Scientific Arguments. *The American Sociologist*. Volume 49: 344–347, <https://doi.org/10.1007/s12108-018-9376-2>
- Latour, B. (2017) Why Gaia is not a God of Totality. *Theory, Culture & Society*. 34 (2–3), 61–81. <https://doi.org/10.1177/0263276416652700>
- Latour, B. (2017a). What’s the body of the Body Politic? – Sovereignty, Identity, Ecology. A San Giorgio Dialog at the invitation of the Cini Foundation, in Venice, 12th–15th of September 2017. Available at: <http://www.bruno-latour.fr/sites/default/files/downloads/CINI-2017.pdf>
- Latour, B. (2017b). *Facing Gaia. Eight Lectures on the New Climatic Regime*. Cambridge: Polity Press.
- Latour, B. (2018). *Down to Earth: Politics in the New Climatic Regime*. Cambridge: Polity Press.
- Latour, B., Lenton, T. (2019). Extending the Domain of Freedom, or Why Gaia Is So Hard to Understand. *Critical Inquiry* 45, no. 3 (Spring), 659–680. <https://doi.org/10.1086/702611>
- Lock, M, Palsson, G. (2016). *Can Science Resolve the Nature-Nurture Debate*. Cambridge: Polity Press.
- Kilminster, R. (2011). Norbert Elias’s post-philosophical sociology- from ‘critique’ to relative detachment. *The Sociological Review*, Vol 59, Issue 1_suppl. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2011.01980.x>
- Macleod, G. (2014). Urban and Regional Horizons, *Regional Studies*, 48 (4), 583–586. <https://doi.org/10.1080/00343404.2014.903717>

- Maffesoli, M. (2020). Sanitary Crisis, Civilizational Crisis. *Space and Culture*. Vol 23, Issue 3, 2020. <https://doi.org/10.1177/1206331220938617>
- Mann, M. (1993). *The Sources of Social Power: Volume 2, The Rise of Classes and Nation-States, 1760–1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mann, J. Wainwright. G. (2018). *Climate Leviathan: A Political Theory of Our Planetary Future*. London: Verso.
- Marston, S. A., Jones, J. P., & Woodward, K. (2005). Human geography without scale. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 30 (4) new series, 416–432.
- Moore, J. (2016). Introduction: Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism. In J. Moore (ed) *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism*. Oakland: Kairos.
- Mol, A., Law, J. (2002). Complexities: An Introduction. In A. Mol, J. Law (eds) *Complexities: Social Studies of Knowledge Practices*. Duke University Press. Durham and London.
- Morris, D. (2019). A human tragedy? The pace of negative global change exceeds human progress. *The Anthropocene Review*. 2019, Vol. 6 (1–2), 55–70. <https://doi.org/10.1177/2053019619848216>
- Morton, T. (2013). *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Morton, T. (2016). *Dark Ecology. For a Logic of Future Coexistence*. New York: Columbia University Press.
- O'Donnell, T. (2019). Don't Get Too Attached: Property-Place Relations on Contested Coastlines. *Transactions of the Institute of British Geographers* 45 (3), 559–574. <https://doi.org/10.1111/tran.12368>
- Osaka, S., Bellamy, R. (2020). Weather in the Anthropocene: Extreme event attribution and a modelled nature–culture divide. *Transactions of the Institute of British Geographers*. Online issue: <https://doi.org/10.1111/tran.12390>
- Reichel, A., Perey, R. (2018). Moving beyond growth in the Anthropocene. *The Anthropocene Review*. Vol 5, Issue 3, 2018, 242–249. <https://doi.org/10.1177/2053019618799104>
- Rorty, R. (1981). *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton: Princeton University Press.
- Sarmiento, E., Landström, C., Whatmore, S. (2019). Biopolitics, discipline, and hydro-citizenship: Drought management and water governance in England. *Transactions of the Institute of British Geographers*. Volume 44, Issue2, 361-375. DOI: [10.1111/tran.12288](https://doi.org/10.1111/tran.12288)
- Savransky, M. (2016). *The Adventure of Relevance. An Ethics of Social Inquiry*. London: Palgrave Macmillan.
- Savransky, M. Wilkie, A., Rosengarten, A. (2017). The lure of possible futures: on speculative research. *Speculative Research The Lure of Possible Futures*. Wilkie, A., Savransky, M. Rosengarten, A. (eds.). London and New York: Routledge.
- Schmitt, C. (2006). *The Nomos of the Earth*. New York: Telos Publishing.
- Shields, R. (2013). *Spatial Questions: Cultural Topologies and Social Spatialisations*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Shields, R. Schillmeier, M., Lloyd, J., Van Loon, J. (2020). 6 Feet Apart: Spaces and Cultures of Quarantine. *Space and Culture*. Vol 23, Issue 3, 2020. <https://doi.org/10.1177/1206331220938622>.

- Skafish, P. (2016). The Metaphysics of Extra-Moderns: On the Decolonization of Thought – A Conversation with Eduardo Viveiros de Castro. *Common Knowledge*, volume 22, issue 3, 393–414. <https://www.muse.jhu.edu/article/629241>.
- Smith, N. (2009). *Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Space*. Athens and London: The University of Georgia Press
- Stengers, I. (2010). *Cosmopolitics I*. Minneapolis-London: University of Minnesota Press.
- Stengers, I. (2017). Autonomy and the Intrusion of Gaia. *South Atlantic Quarterly*, Volume 116, issue 2, 381–400. <https://doi.org/10.1215/00382876-3829467>
- Stott, C., West, O., Harrison, M. (2020) A Turning Point, Securitization, and Policing in the Context of Covid-19: Building a New Social Contract Between State and Nation? *Policing: A Journal of Policy and Practice*, paaa021, <https://doi.org/10.1093/police/paaa021>
- Swyngedouw, E. (2005). Governance innovation and the citizen: The Janus face of governance-beyond-the-state. *Urban Studies*, volume 42, issue 11, 1991–2006. <https://doi.org/10.1080/00420980500279869>
- Szerszynski, B. (2005). *Nature, Technology and the Sacred*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Szerszynski, B. (2016). Planetary mobilities: movement, memory and emergence in the body of the Earth, *Mobilities* 11 (4), 614–628. <https://doi.org/10.1080/17450101.2016.1211828>
- Thévenot, L. (2001). Pragmatic regimes governing the engagement with the world. In T. Schatzki, K. Knorr-Cetina, E. von Savigny (eds) *The Practice Turn in Contemporary Theory*, 64–83. London and New York: Routledge.
- Thévenot, L. (2002). Which Road to Follow? The Moral Complexity of an “Equipped” Humanity. In A. Mol, J. Law. (eds) *Complexities: Social Studies of Knowledge Practices*. Durham and London: Duke University Press.
- Thévenot, L. (2009). Biomedical Conventions and Regulatory Objectivity. *Social Studies of Science*, Volume 39, issue 5, 2009, 793–813.
- Thrift, N. (2004). Intensities of feeling: Towards a spatial politics of affect. *Geografiska Annaler*, Volume 86 B (1), 57–78. <https://doi.org/10.1111/j.0435-3684.2004.00154.x>
- Thrift, N. (2015). The weight of the world. *The Journal of Space Syntax*, volume 6, issue: 1, 102–103.
- Tilly, C. (1990). *Coercion, Capital and European States: A.D. 900–1990*. Cambridge: Basil Blackwell.
- van der Ploeg, J. D. (2009). *The New Peasantries: Struggles for Autonomy and Sustainability in an Era of Empire and Globalization*. London: Earthscan.
- Viveiros de Castro, E. (2015). Who is Afraid of the Ontological Wolf? Some comments on an ongoing anthropological debate. *The Cambridge Journal of Anthropology*, Volume 33, Issue 1, 2–17. <https://doi.org/10.3167/ca.2015.330102>
- Wallerstein, I. (2006). *European Universalism. The Rhetoric of Power*. New York, London: The New Press.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, Vol 1 & 2. Los Angeles, London: University of California Press, Berkeley.
- Whatmore, S. (2002). *Hybrid Geographies: Natures, Cultures, Spaces*. London, Sage Publications.
- Williams, R. (1980). Ideas of Nature. In R. Williams (ed) *Problems in Materialism and Culture*, 67–85. London: Verso.